

УДК 343.8

*Ліховіцький Ярослав Олександрович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Ужгородського Національного університету,*

ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

У статті мова ведеться про зміст міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, а також про їх місце і роль у правовому механізмі сфери виконання покарань. Крім цього, визначені проблемні питання у даному напрямі та розроблені науково обґрунтовані заходи щодо їх вирішення по суті.

Ключові слова: *принципи; кримінально-виконавча діяльність; персонал органів та установ виконання покарань; правовий механізм; сфера виконання покарань; засуджений; кримінальні покарання.*

Постановка проблеми. Вивчення змісту кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань показало, що поряд із загальними принципами у своїй роботі зазначені особи дотримуються та застосовують міжгалузеві та галузеві принципи, а також принципи підгалузеві права і правових інститутів.

У юридичній науці під міжгалузевими принципами права розуміють ті принципи, що притаманні декільком галузям права, визначають їх характер та напрями подальшого розвитку, а під галузевими – принципи, що притаманні певній галузі права, визначають її характер та напрями подальшого розвитку [22, с. 131]. При цьому варто зазначити, що досі серед учених ведуться постійні дискусії щодо співвідношення принципів правової політики, права та законодавства, у тому числі й у сфері боротьби із злочинністю [25, с. 121-136].

Та попри все, враховуючи, що зазначена проблематика не відноситься до завдань цього монографічного дослідження, загальноновизнаним у науці є висновок про те, що первинними є принципи права, а вторинними – законодавства [17, с. 42]. Більш того, у зазначеній ситуації, як вірно зробили висновок ряд науковців [21, с. 34-35], об'єднуючим для усіх видів принципів, про які йшлося вище, має такий критерій, який витікає із місту теоретичного положення про те, що роль принципів у формуванні, зокрема, кримінально-виконавчого законодавства зумовлена наявністю у них ідеальних уявлень про реальну кримінально-виконавчу діяльність та про результат зусиль адміністрації органів і установ виконання покарань. При такому підході принципи кримінально-виконавчого законодавства є виразом головного, основного в даному акті, вони відображають стратегічну тенденцію його розвитку, показуючи на що воно зорієнтовано [14, с. 21].

Всі вище зазначені та інші підходи, що сформувались на сьогодні в теорії права, й склали методологічне підґрунтя для розробки питань, пов'язаних із змістом міжгалузевих і галузевих принципів права, а також принципів підгалузеві та інститутів права.

Зазначені обставини й обумовили вибір об'єкта і предмета дослідження у цій науковій статті, а також визначили її основні завдання – з'ясувати проблемні моменти, які виникають при реалізації на практиці принципів кримінально-виконавчої діяльності

персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України, та розробити науково обгрунтовані шляхи щодо їх вирішення по суті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукової літератури показало, що досить активно розробка проблеми кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань займаються такі учені, як: К.А. Автухов, О.М. Бандурка, В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, О.М. Джужа, Т.А. Денисова, О.Г. Колб, І.М. Копотун, В.Я. Конопельський, В.О. Меркулова, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, І.С. Яковець та ін.

Поряд з цим, у контексті змісту тих питань і завдань, які склали предмет даної наукової статті, наукові пошуки здійснюються безсистемно та не цілеспрямовано, що й виступило додатковим аргументом щодо вибору її тематики та постановці пріоритетної мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як встановлено в ході даного дослідження, до міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України у першу чергу, відносяться ті принципи, що відносяться до циклу кримінально-правових дисциплін (кримінальне право; кримінально-виконавче право; кримінальний процес; криміналістика; кримінологія та ін.). При цьому, на переконання Т.А. Денисової, саме принципи кримінальної відповідальності визначаються найбільш загальними положеннями, які зокрема, визначають напрям роботи законодавця під час побудови системи кримінальних покарань та кримінально-правових санкцій, а принципи покарання скеровують суддів під час їх застосування [3, с. 137].

У той самий час, принципи інститутів права – це основні ідеї, що лежать в основі побудови певного інституту права [18, с. 354]. Саме з цих позицій й слід виділяти принципи кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань.

Поряд з цим, слід зазначити, що класифікація як міжгалузевих принципів, так і принципів інститутів права в доктринальних джерелах є різноманітною та не без спірною. У цьому контексті досить потужне методологічне підґрунтя створив В.К. Грищук, який запропонував за критерієм суб'єкта, що реалізує кримінально-правову відповідальність людини в законодавчій або правозастосувальній діяльності, розрізнити:

а) законодавчо встановлену кримінально-правову відповідальність;
б) судову кримінально-правову відповідальність;
в) кримінально-правову відповідальність, яка реалізується спеціальними органами виконавчої влади держави [1, с. 666].

У науці кримінально-виконавчого права України до міжгалузевих принципів права відносять: 1) принцип справедливості; 2) принцип невідворотності виконання і відбування покарання [13, с. 153-154].

У кримінально-виконавчому законодавстві України зазначений у ч. 1 ст. 1 КВК України у виді спеціальної мети – забезпечити реалізацію покарання з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, а також в ст. 6 цього кодексу – у виді визначення основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (ч. 3) та мети їх застосування (ч. 4).

У нормах міжнародного права, що регулюють сферу виконання покарань, принцип справедливості закріплений в ст. 65 Мінімальних стандартних правил поведінки із засудженими, відповідно до якої, в поведінні з особами, які засуджені до тюремного ув'язнення чи іншого виду покарання, слід прагнути прищеплювати їм бажання підкорятися законам [16], а в ЄВП – у п. 3 ч. 1, а саме: обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обгрунтованій меті, з якої вони накладалися [4].

По такому самому шляху йде й Європейський суд з прав людини. Зокрема, у своєму рішенні від 1 липня 2010 р. у справі «Давидов та інші проти України» зазначений суд визнав порушення принципу справедливості щодо цих засуджених при праведні спеціальних навчань на території колонії, в якій вони відбували покарання у виді позбавлення волі, та визнав у зв'язку з цим факти жорстокого поводження з цими особами, що, у свою чергу, суперечить вимогам ст. 3 Конвенції про заборону тортур, не людського та такого, що принижує людську гідність, поводження [2, с. 32-38].

У свою чергу, принцип невідворотності виконання і відбування покарання означає безумовність виконання покарання, призначеного судом, обов'язок засудженого терпіти кару [13, с. 154]. Цей принцип є похідним від принципу невідворотності покарання та кримінальної відповідальності, що, у свою чергу, визначає послідовність стадій кримінальної відповідальності, встановлює правила, за якими здійснюється кара, виконуючи роль механізму кримінально-виконавчої діяльності.

Крім цього, принцип невідворотності виконання і відбування покарання є підґрунтям кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань і приводить таким чином в дію реалізацію на практиці зміст кримінальної відповідальності засудженого. Більш того, невідворотність покарання є основою кримінально-правової політики будь-якої держави, а також авторитету кримінального судочинства та довіри населення до влади. Саме тому законодавство в багатьох випадках передбачає норми, які дозволяють зменшити термін покарання або замінити його на більш м'яке [5, с. 143-161].

Проте, як вірно зазначає у зв'язку з цим І.Г. Богатирьов зовсім не означає, що порушується принцип невідворотності відбування покарання, бо кара, однак має місце, але вона не абсолютна, не сліпа зброя в руках правосуддя, позаяк невідворотність покарання дозволяє державі у цій сфері застосовувати як покарання у виді позбавлення волі, так і його альтернатив [13, с. 154].

До міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України, без сумніву, слід віднести й інші принципи, які визначені у сфері боротьби із злочинністю (як у виді доктрини, політики, так і на нормативному рівні), що у тій чи іншій мірі мають відношення до сфери виконання покарань. Зокрема, до таких принципів можна віднести принцип економії кримінальних репресій (визначає співвідношення кола діянь, які визнані в суспільстві злочинами загальному рівню економічного та культурного розвитку суспільства [10, с. 31-32].

У кримінально-виконавчому праві України цей принцип знайшов своє відображення у таких інститутах права, як: а) дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 152, ст. 154 КВК України); б) зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі (ст. 100, ч. 1 ст. 101 КВК України); в) залишення у виховних колоніях засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку (ст. 148 КВК України); г) зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі (ст. 151-1 КВК України); г) порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі (ст. 134 КВК України); ін.

До міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань варто також віднести принцип диференціації та індивідуалізації відповідальності, який науковці називають також спеціальним (специфічним) принципом кримінального права [1, с. 626].

У кримінально-виконавчому праві зазначений принцип є одним із визначальних та полягає в тому, що до різних категорій засуджених залежно від тяжкості вчинених ними злочинів, злочинної діяльності в минулому, форми вини, поведінки під час відбування покарання застосовується каральний вплив у різних обсягах (диференціація) При цьому

зазначений вплив носить індивідуально визначений характер (індивідуалізація), тобто у даному випадку цей принцип базується на обліку не групових, а індивідуальних особливостей особи засудженого, які враховуються при відбуванні ними покарання [9, с. 251-252].

Як видається, до міжгалузевих принципів можна віднести й принцип соціального натуралізму: ключ, як образно зробив висновок у зв'язку з цим О.М. Костенко, що дав можливість по-новому вирішувати й інші проблеми, які постають в юридичній науці [11].

Відповідно до змісту даного принципу, право (включаючи кримінально-виконавче) можна визначити, як інститут забезпечення соціального порядку, заснований на законах природи, яким надана форма законодавства чи інших нормативно-правових актів [1, с. 627].

Звичайно, що до міжгалузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності варто було б віднести й інші виведені в науці кримінального права принципи (особистої та винної відповідальності; обмеження меж кримінальної відповідальності; повного відшкодування заподіяної шкоди; переваги пом'якшуючих відповідальність обставин; ін. [10, с. 26-33].

Поряд з цим, варто погодитись з П.Л. Фрісом, який вважає, що в науці кримінального права висловлюються й інші думки з цього приводу [24, с. 15], що, в першу чергу, як вірно прийшов до висновку В.К. Грищук, відсутністю в чинному КК України спеціальної норми, в якій були б закріплені принципи закону про кримінальну відповідальність [1, с. 622].

На відміну від КК України, у КПК України в ст. 7 чітко визначені загальні засади кримінального провадження, деякі з яких можна віднести до міжгалузевих принципів, що характерні у тому числі й для кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань України, а саме:

- а) повага до людської гідності (п. 4 ч. 1 ст. 7 Кодексу);
- б) забезпечення права на свободу та особисту недоторканість (п. 5 ч. 1 ст. 7);
- в) презумція невинуватості та забезпечення доведеності вини (п. 10 ч. 1 ст. 7);
- г) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (п. 11 ч. 1 ст. 7);
- г) забезпечення права на захист (п. 13 ч. 1 ст. 7);
- д) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (п. 14 ч. 1 ст. 7);
- е) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (п. 17 ч. 1 ст. 7);
- є) публічність (п. 18 ч. 1 ст. 7);
- ж) диспозитивність (п. 19 ч. 1 ст. 7).

Враховуючи, що як в окремих статтях КПК (ст. ст. 8-29), так і в науково-практичних коментарях до цього Кодексу досить ґрунтовно, повно та детально описано зміст зазначених принципів [12, с. 16-95], варто, лише зауважити, що запропонований у цій роботі підхід є не безспірним, хоча, з іншого боку, проблема визначення міжгалузевих принципів у кримінально-виконавчому праві є очевидною, актуальною та такою, що має велике теоретико-прикладне значення. Як у зв'язку з цим обґрунтовано звернув увагу на це питання А.Х. Степанюк, принципи у кримінально-виконавчому праві є теоретично обґрунтованими основними положеннями, обумовленими об'єктивними закономірностями реалізації кари, що виражають сутність кримінально-виконавчої діяльності, спрямованої на здійснення право обмежень, властивих покаранням, незалежно від форм застосовуваних примусових заходів [15, с. 20]. При цьому слід погодитись з цим науковцем у тому, що, на відміну від сформульованих у ст. 5 КВК України принципів кримінально-виконавчого законодавства, принципи кримінально-виконавчого права (справедливість, поважання прав людини, гуманізм, законність, невідворотність виконання покарання) знаходять свій вияв у

процесі виконання-відбування усіх без винятку покарань [15, с. 20], що вкрай важливо при визначенні керівних засад кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України.

Таким чином, під міжгалузевими принципами кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань слід розуміти ті її вихідні положення, що витікають із змісту принципів кримінально-правових галузей права (кримінального, кримінально процесуального, криміналістики, т.ін.) та визначають зміст роботи (служби) цих осіб та напрями їх подальшого розвитку у сфері виконання покарань.

Щодо галузевих принципів кримінально-виконавчої діяльності, тобто принципів, які притаманні кримінально-виконавчому праву та визначають його характер та напрями подальшого розвитку [22, с. 131], то вони визначені як на доктринальному (науковому) рівні [7, с. 96-118], так і на законодавчому (зокрема, в ст. 5 КВК України), при одній різниці – принципи кримінально-виконавчого права усі без винятку застосовуються персоналом ДКВС України щодо всіх покарань, а законодавства – лише щодо окремих його видів або, частково, до всіх покарань.

Все це варто враховувати персоналу органів та установ виконання покарань при реалізації своїх повноважень у сфері виконання покарань. І, знову ж таки, виходячи з того, що як принципи кримінально-виконавчого права [20, с. 172-179] та кримінально-виконавчої політики [6], так і принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, які закріплені в ст. 5 КВК України, досить предметно висвітлені в науковій літературі [15, с. 19-23], включаючи зарубіжну [23, с. 32-39], необхідно лише зазначити, що у кримінально-виконавчій діяльності персоналу ДКВС України вони є визначальними – це логічно витікає із змісту ч. 2 ст. 19 та п. 14 ст. 92 Конституції України, відповідно до вимог яких виключно законами визначається діяльність органів та установ виконання покарань, що в повній мірі відноситься й до принципів кримінально-виконавчої діяльності цих осіб.

Висновки. Отже, під галузевими принципами кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань слід розуміти врегульовані нормами кримінально-виконавчого права вихідні засади роботи (служби) цих осіб у сфері виконання покарань, що безпосередньо відносяться до виконання визначених у законі кримінальних покарань. При цьому слід виходити з того, що право вивчається різними науками, а тому у міждисциплінарному розвитку наук виявляється дія двоєдиного процесу інтеграції та диференціації сучасного наукового знання [19, с. 13], тобто у кримінально-виконавчій діяльності персоналу ДКВС України інтеграційні моменти виявляються в плідному взаємному використанні як галузевих та міжгалузевих, загальних і основоположних принципів права, так і в диференційованому підході до їх реалізації на практиці [8].

Список використаних джерел

1. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 768 с.
2. Давидов та інші проти України: рішення Європейського Суду з прав людини від 1 липня 2010 року // Практика Європейського Суду з прав людини. – Донецьк: Донецький Меморіал, – 2011. – С. 32-38.
3. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз [Текст] : монографія / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : КПУ, 2007. – 228 с.
4. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація Ради Європи R (2006) 2. – Донецьк: «Донецький Меморіал», 2010. – 32 с.

5. Житний О.О. Проблеми міжнародної кримінально-правової політики // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / за заг. ред., проф. П.Л. Фріса та проф. В.Б. Харченка. – Івано-Франківськ-Харків: Юрид. ін.-т Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2016. – С. 143-161.
6. Кондратішина В. В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація [Текст]: дис... канд. юрид. наук / 12.00.08 / В.В. Кондратішина; Львівський держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2009. – 275 с.
7. Кондратішина В.В. Поняття, задачі та принципи кримінально-виконавчої політики України // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / за заг. ред., проф. П.Л. Фріса та проф. В.Б. Харченка. – Івано-Франківськ-Харків: Юрид. ін.-т Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2016. – С. 96-118.
8. Конопельський В.Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України: Монографія / В.Я. Конопельський. – Одеса: ОДУВС, 2014 – 474 с.
9. Конопельський В.Я. Принцип диференціації та індивідуалізації у запобіганні злочинам в установах виконання покарань України: окремі аспекти / В.Я. Конопельський // Сучасна наука-пенітенціарній практиці: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовт. 2013 р.) – К.: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. – С. 246-252.
10. Коржанський М.Й. Уголовне право України. Частина загальна: Курс лекцій. – К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336 с.
11. Костенко О.М. Принцип соціального натуралізму та його значення для юриспруденції і кримінології: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.univer.kim.ua/visnyk/463.pdj
12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
13. Кримінально-виконавче право України: підруч. / [О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
14. Кримінально-виконавче право : підруч.[для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А.Х. Степанюка. – Х.: Право, 2006. – 256 с.
15. Кримінально-виконавче право: підручник / В.В. Голіна, А.Х. Степанюк, О.В. Лисодед; за ред. В.В. Голіни і А.Х. Степанюка. – Х.: Право, 2015. – 392 с.
16. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: прийняті на I Конгресі ООН по попередженню злочинності та поводження із засудженими 30.08.1955 року // Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. – К. : Видавництво «Анна-Т», 2008. – С. 18-36.
17. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України: навчальний посібник / Колб О.Г., Джужа О.М., Конопельський В.Я. та ін.; за аг. ред. д.ю.н., проф. О.Г. Колба та д.ю.н., проф. О.М. Джужі. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 336 с.
18. Рябчинська О.П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія / Олена Павлівна Рябчинська. – Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. – 448 с.

19. Соціологія права: [навч. посіб.] / О.М. Джу́жа, В.В. Васи́левич, Ю.О. Левченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джу́жи. – 2-ге вид. перероб. І допов. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 356 с.
20. Степанюк А.Х. Роль принципів у формуванні кримінально-виконавчого права // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 1 (20). – С. 171-181.
21. Сучасна кримінально-виконавча політика України : [моногр.]. – [2-ге вид. випр. і переробл.] / [Колб О. Г., Захаров В. П., Кондратішина В. В. та ін.] ; за заг. ред. О. Г. Колба. – Луцьк: ПП В.П. Іванюк, 2008. – 210 с.
22. Теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. О.В. Петришина. – Х.: Право, 2014. – 368 с.
23. Уголовно-исполнительное право России: учебник / под ред. В.И. Селиверстова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: ИНФРА – М, 2012. – 544 с.
24. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / П. Л. Фріс – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 362 с.
25. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.

***Лиховицький Я. А. О некоторых содержательных аспектах принципов
уголовно-исполнительной деятельности персонала органов и учреждений исполнения
наказаний Украины***

В статье речь ведется о содержании межотраслевых принципов уголовно-исполнительной деятельности персонала органов и учреждений исполнения наказаний, а также об их месте и роли в правовом механизме сферы исполнения наказаний. Кроме этого, определены проблемные вопросы в данном направлении и разработаны научно обоснованные меры по их решению по существу.

Ключевые слова: *принципы, уголовно-исполнительная деятельность; персонал органов и учреждений исполнения наказаний; правовой механизм; сфера исполнения наказаний; осужден; уголовные наказания.*

***Likhovitsky Y. A. About some content aspects of principles of criminal and executive
activity of personnel of authorities and institutions of carriage of Ukraine***

The article deals with the content of the inter-branch principles of criminal-executive activity of the personnel of the organs and penal institutions, as well as their place and role in the legal mechanism of the execution of punishment. In addition, certain problematic issues in this area are identified and scientifically substantiated measures on their solution in essence are developed.

Key words: *principles; Criminal-executive activity; Personnel of penitentiary bodies and institutions; Legal mechanism; Scope of punishment; condemned; Criminal penalties.*

Надійшла до редакції 30 березня 2017 р.

